

โบราณวัตถุซึ่งขุดค้นพบที่เทวสถาน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ศาสตราจารย์ หม่อมเจ้า สุภัทรดิศ ดิศกุล

* คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร ได้เคยพานักศึกษาไปฝึกหัดขุดค้นและขุดแต่งซากโบราณสถานเป็นประจำทุกปี ในปีการศึกษา พ.ศ. ๒๕๑๒ - ๒๕๑๓ คณะโบราณคดีจึงได้นำนักศึกษาไปขุดแต่งซากเทวสถานที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ซึ่งตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเจ้าสามพระยา ใกล้กับสถานีตำรวจวังโบราณ ภายใต้ความควบคุมของอาจารย์คงเดช ประพัฒน์ทอง อาจารย์อรรถทวี ศรีสวัสดิ์ และอาจารย์วรพันธ์ มาโดยพันธุ์ ตั้งแต่วันที่ ๕ พฤศจิกายน ถึงวันที่ ๙ ธันวาคม ๒๕๑๒

นอกจากเงินงบประมาณที่ได้รับจากรัฐบาลเป็นประจำอยู่แล้ว มูลนิธิเอเชียยังได้กรุณาให้เงินอุดหนุนเพิ่มเติมสำหรับการขุดค้นอีกด้วย

จากผลการขุดแต่ง คณะโบราณคดีได้เชิญอาจารย์ประเวศ ลิมปประดิษฐ์ เจ้าหน้าที่กองหัตถศิลป์ กรมศิลปากร ผู้เชี่ยวชาญในวิชาสถาปัตยกรรมไทยมาพิจารณาว่าจะตรงกับที่ผู้ขุดแต่ง ได้สันนิษฐานไว้ก่อนหรือไม่ อาจารย์ประเวศ ก็เห็นพ้องด้วยโดยได้

สันนิษฐานไว้ดังต่อไปนี้ “โบราณสถานเดิมเป็นเทวาลัยในศาสนาพราหมณ์ ที่ได้ขุดแต่งแล้วนั้นปรากฏว่ามีระยะการก่อสร้าง ๓ ครั้งหรือ ๓ สมัยด้วยกัน ครั้งแรกคงสร้างแต่องค์เทวสถานเพียงอย่างเดียว รูปเป็นปราสาทแนเพราะฐานเดิมปรากฏอยู่เป็นรูปฐานย่อไม้ ๒๐ และย่อเก็จทำเป็นซุ้มมณฑป ๔ ด้าน ตามที่ปรากฏร่องรอยอยู่นั้น องค์ปราสาทก่อด้วยอิฐใช้ดินดิบเป็นสื่อเชื่อมแทนปูนสอ ผิวนอกองค์ปราสาทคือปูน

ดินดิบที่ใช้แทนปูนสอนั้น มีส่วนผสมดังนี้ (๑) ผงฝุ่นดิน^๒ ๕ ได้จากดินเหนียวตากแห้งแล้วตำร่อนเอาแต่ฝุ่นดิน (๒) ทรายอ่อน (ทรายละเอียด)^๓ ๕ ได้จากฝุ่นทรายเหนือฝั่งแม่น้ำหรือลำธารที่แม่น้ำท่วมทุกปี เอามาร่อนเอาแต่ทรายละเอียดมาเคล้ากับผงฝุ่นดินให้เข้ากัน เติมน้ำด่างเข้าน้ำอย่างเปลือกไม้^๔ เคล้าให้เข้ากันทำเป็นสอ ก่ออิฐแทนปูนสอมาแต่โบราณ

ระยะที่ ๒ ก่อสร้างวิหารต่อต้านหน้าเทวสถานเพิ่มขึ้นอีก ซึ่งมีข้อสังเกตและหลักฐานอยู่ ๒ อย่างคือ ลักษณะปูนถือและส่วนผสมปูนถือผนังวิหารต่างชนิดและต่างอายุกันกับปูนถือเทวสถานองค์ปรารงค์ และตรงที่วิหารกับเทวสถานปรารงค์มาต่อเชื่อมกัน อิฐแยกออกจากกันอย่างมีระเบียบ โดยมีแนวบัวที่ทำสำเร็จฝังอยู่ในผนังวิหาร ส่วนที่ต่อเชื่อมกัน ทั้งสองอย่างนี้แสดงให้เห็นว่าเทวสถานปรารงค์สร้างก่อน และวิหารสร้างทีหลังแน่

ตัวอาคารวิหาร ผนังก่ออิฐฉาบปูนฉาบมัน โครงหลังคาและส่วนประกอบเป็นไม้ทั้งหมด หลังคามุงด้วยกระเบื้องดินเผาชนิดคาบกล้วย กระเบื้องเหล่านี้ซุกได้และพบบนพื้นวิหารโดยทั่วไป

ระยะที่ ๓ ก่อสร้างระเบียงแบ่งเป็นห้องค้ำหน้าและค้ำข้างวิหารทั้งสองข้างตั้งที่ปรากฏแนวผนังเหลืออยู่นั้น ระเบียงคงใช้เป็นที่พักจำพรรษาหรือเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปในระยะหลังก็อาจเป็นได้ ตัวอาคารผนังก่ออิฐถือปูน หลังคามุงด้วยกระเบื้องดินเผาเช่นเดียวกันกับพระวิหาร”

ต่อไปนี้จะได้พิจารณาถึงโบราณวัตถุที่ขุดค้นพบ เพื่อหาข้อมูลว่าจะสนับสนุนข้อสันนิษฐานดังกล่าวหรือไม่ การกล่าวถึงโบราณวัตถุต่อไปนี้จะขอกล่าวตามประเภทของวัตถุ ดังต่อไปนี้คือ

ศิลา

ได้ค้นพบโบราณวัตถุที่สำคัญซึ่งสลักจากศิลาทราย ๕ ชิ้นด้วยกันดังต่อไปนี้

๑. ส่วนล่างของเทวรูปสวมหมวกทรงกระบอกขนาดเล็ก ขนาด ๗.๕×๑๐ ซม. ค้นพบทางด้านทิศเหนือของวิหาร (หลุม พ. ๑) เป็นส่วนล่างของเทวรูปสวมหมวกทรงกระบอกที่จัดเป็นเทวรูปรุ่นเก่าอย่างแน่นอน ทั้งนี้เพราะยังคงเห็นขอบผ้าทรงที่นุ่งแบบผ้าใสรองอยู่ข้างล่าง มีชายผ้าค้ำหน้าห้อยอยู่ตรงกลาง มีชายเข็มขัดผ้าที่คาดอยู่เหนือตะโพกห้อยลงมาจรดฐานทาง

๕๘๑ โบราณคดี

ด้านขวาของพระองค์ และมีตะบองอยู่ทางด้านซ้าย ใช้เครื่องยึดองค์เทวรูปติดอยู่กับฐานเป็น ๕ จุดตั้งที่ศาสตราจารย์บีแอร์ ดูปองต์ ชาวฝรั่งเศสได้เคยกล่าวไว้ คือ ชายเข็มขัด ๑ พระบาท ๒ ชายผ้าตรงกลาง ๑ และตะบอง ๑ (รูป ๒๕) นำเสียตายที่ส่วนบนหักหายไปเสีย ถ้ายังอยู่ครบถ้วนจะเป็นภาพสลักลอยตัวขนาดเล็กที่น่าชมมากที่สุดทีเดียวข้าพเจ้ายังไม่เคยทราบว่ามีเทวรูปสวมหมวกทรงกระบอกองค์ใดที่จะมีขนาดเล็กและสลักได้สวยงามเช่นนั้น

๒. ชั้นที่ ๒ เข้าใจว่าจะเป็นที่ตั้งซ้ายของเทวรูปถือตะบอง (?) ขนาด ๑๐.๓ x ๒๑.๗ ซม. ค้นพบภายในวิหาร (หลุม ก. ๒)

๓. หัตถ์ขวาของเทวรูป (?) ขนาด ๓ x ๖ x ๑๓ ซม. ค้นพบภายในวิหาร (หลุม ก. ๒)

๔. พระอังสาขวาของเทวรูปกำลังยกพระกรขวาขึ้น แต่พระหัตถ์หักหายไป (รูป ๓๐) ขนาด ๑๒.๕ x ๑๖ x ๘.๑ ซม. ค้นพบทางด้านเหนือของวิหาร (หลุม ก. ๒) ที่พระอังกษของเทวรูปมีรอยคล้ายหมุดตอกเข้าเพื่อจะให้พระองค์ติดกับผนัง

ทั้งสี่ชั้นนี้ข้าพเจ้าเข้าใจว่าอาจเป็น

ของเทวรูปรุ่นเก่า (พุทธศตวรรษที่ ๑๒-๑๔) และถูกขนย้ายจากที่อื่นนำมาไว้ในเทวสถาน ทั้งหมดนี้เป็นกรณียันนีกครั้งหนึ่งว่าอาคารแห่งนี้เดิมเป็นเทวสถานอย่างแน่นอน โดยเฉพาะเทวรูปสวมหมวกทรงกระบอกขนาดเล็กนั้นตะบองมีลายวงแหวนประดับที่เหตุนี้ จึงอาจอยู่ในตอนปลายของสมัยเทวรูปรุ่นเก่าคือราวพุทธศตวรรษที่ ๑๔

๕. แท่งศิลาสี่เหลี่ยมขนาด ๑๕.๘ x ๔.๕ x ๑.๓ เซนติเมตร สลักเป็นเทวรูปแต่ยังไม่สำเร็จ ยังคงเป็นรูปโคลนอยู่ รูปนี้อาจตั้งใจสลักให้เป็นภาพทวารบาลก็ได้ (รูป ๓๑) สำหรับอายุนี้ข้าพเจ้ายังไม่สู้แน่ใจนัก อาจมาสลักขึ้นในสมัยอยุธยาก็ได้ ค้นพบที่ริมผนังมุมตะวันตกเฉียงเหนือของวิหาร

๖. เศียรพราหมณ์ สูง ๑๐.๕ ซม. (รูป ๓๒) พบในห้องระเบียงคดด้านหน้า (หลุม ง. ๑) เศียรนี้ข้าพเจ้าเข้าใจว่าอยู่ในสมัยอยุธยาตอนกลาง (พุทธศตวรรษที่ ๒๑) อย่างแน่นอน

๗. แม่พิมพ์ศิลาสำหรับหล่อพระพิมพ์ด้านหนึ่ง แผ่นโลหะมีลวดลายอีกด้านหนึ่ง พระพิมพ์แบบนี้เรียกกันว่าพระปรุหนึ่ง เป็นพระพุทธรูปประทับนั่งอยู่ตรงกลาง มี

พระสาวกประกอบ ๒ ข้าง แม่พิมพ์ขนาด ๘ x ๖.๕ ซม. (รูป ๒๘) คงสลักขึ้นสมัยอยุธยาตอนกลาง (พุทธศตวรรษที่ ๒๑-๒๒) หรือตอนปลาย (พุทธศตวรรษที่ ๒๓) พบที่บริเวณห้องระเบียงคตห้องที่ ๕ (หลุม ง. ๓)

สัมฤทธิ์

สำหรับวัตถุประสงค์ได้ค้นพบหลายชิ้น ก็จะพรรณนาต่อไป

๑. เศษพักร์ สูง ๗ ซม. (รูป ๓๓) พบบนฐานทักษิณ วิมาหารด้านทิศใต้ (หลุม ก. ๓) อาจเป็นพักร์ของพระพุทธรูปหรือเทวรูปก็ได้ ยังคงมีลักษณะพระพักร์เป็นสี่เหลี่ยมคล้ายศิลปะขอมมาก และมีพระมัสสุค้ำย ข้าพเจ้าเห็นว่าน่าจะจัดอยู่ในศิลปะแบบอุทงยุคที่ ๒ (พุทธศตวรรษที่ ๑๘-๑๙) หรือสมัยอยุธยาตอนต้น (พุทธศตวรรษที่ ๒๐)

๒. องค์พระพุทธรูปห่มคลุมปางสมาธิ สูง ๖.๕ ซม. พบที่มุมปรางค์ทิศตะวันตกเฉียงเหนือใต้ (หลุม อ. ๓) คงจะอยู่ในสมัยอยุธยาตอนกลาง (พุทธศตวรรษที่ ๒๑-๒๒) (รูป ๔)

๓. เศษพักร์พระพุทธรูปด้านซ้าย ยังคงมีใบพระกรรณซ้ายบริบูรณ์ เป็นพระพุทธรูปทรงเครื่อง สูง ๗.๕ ซม. พบภายใน

วิหารทางด้านทิศเหนือ (หลุม ก. ๒) คงจะอยู่ในสมัยอยุธยาตอนปลายเสียแล้ว (พุทธศตวรรษที่ ๒๓)

๔. องค์พระคณศ ยังคงแลเห็นองค์และปลายวงเหนือพระอุระ สูง ๘.๕ ซม. (รูป ๓๔) พบในห้องระเบียงคตหมายเลข ๒ (หลุม ง. ๑) ข้าพเจ้าเข้าใจว่าอยู่ในสมัยอยุธยาตอนกลาง (พุทธศตวรรษที่ ๒๑-๒๒)

๕. หัตถ์พระนารายณ์ ได้ค้นพบอย่างแน่นอน ๔ หัตถ์ แต่ไม่ใช่ของเทวรูปพระนารายณ์องค์เดียวกันทั้งหมด มีดังต่อไปนี้คือ

๕.๑ หัตถ์ขวามือถือจักร สวมธำมรงค์ทุกนิ้วพระหัตถ์และสวมทองกร สูง ๑๗.๕ ซม. (รูป ๓๕) พบบนฐานทักษิณด้านเหนือของวิหาร (หลุม ก. ๑)

๕.๒ หัตถ์ซ้ายบนถือสังข์ ค้นพบ ๒ หัตถ์ หัตถ์แรกไม่สวมธำมรงค์ สูง ๑๓ ซม. (รูป ๓๖) ค้นพบบนฐานทักษิณ ริมองค์ปรางค์ทิศตะวันตก (หลุม อ. ๓) หัตถ์ที่ ๒ สวมธำมรงค์ทุกนิ้วหัตถ์ สูง ๑๔.๕ ซม. ค้นพบภายในวิหารทางทิศใต้ (หลุม ก. ๓) ทั้งสองหัตถ์มีเตือยอยู่ข้างล่างสำหรับใช้สวมเข้ากับพระกรได้ และมีรูสำหรับใช้หมุดยึดสังข์ที่ทรงถือนั้นเป็นสังข์ตามแบบศิลปะ

๖๐๑โบราณคดี

บัวตอนปลายแล้ว คือยอดสังข์เป็นรูปคล้ายบัวตูม แต่ตอนปลายเป็นรูปคล้ายชายผ้าหัตถ์ที่ ๒ ซึ่งสวมร่ามรงค์ทวนหัวนี้อาจเป็นของเทวรูปองค์เดียวกับหัตถ์ถ้อยจักร (๕.๑) ก็ได้

๕.๓ หัตถ์ขวาล่างทรงถือดอกบัวสวมร่ามรงค์ทวนหัวหัตถ์ สูง ๑๘ ซม. (รูป ๓๗) ค้นพบในวิหารทิศใต้ ริมผนังวิหารด้านตะวันตก (หลุม ก. ๓)

๖. หัตถ์ซ้ายเทวรูป สวมร่ามรงค์ทวนหัว สูง ๑๒.๔ ซม. แสดงปางคล้ายปางวิตรรกะคือทรงส่งสอน (นิ้วชี้จรดกับนิ้วหัวแม่มือ) พบที่ภายในวิหารทางด้านทิศเหนือ (หลุม ก. ๒)

๗. หัตถ์ซ้ายเทวรูปทรงถือวัตถุอย่างหนึ่งอยู่ในพระหัตถ์ มีขนาดเล็กกว่าหัตถ์ต่างๆที่กล่าวมาข้างต้น คือสูงเพียง ๗.๘ ซม. เท่านั้น ค้นพบริมวิหารด้านเหนือ (หลุม ก. ๑)

หัตถ์ต่างๆ ที่กล่าวมาแล้วนี้ ข้าพเจ้าเข้าใจว่าเป็นของเทวรูปสัมฤทธิ์สมัยอยุธยาชั้นต้น อาจหล่อขึ้นในสมัยอยุธยาตอนต้น (พุทธศตวรรษที่ ๒๐) หรือตอนกลาง (พุทธศตวรรษที่ ๒๑) ก็ได้ แต่น่าจะเป็นตอนกลางมากกว่า เพราะแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของเทวรูปสมัยสุโขทัยด้วย

๘. หัวเข็มขัดสัมฤทธิ์ ขนาด ๕ × ๕.๖ × ๐.๕ ซม. (รูป ๓๘) พบทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของวิหาร (หลุม ข. ๓) และเศษเครื่องประดับสัมฤทธิ์ขนาดต่างๆ กัน มีขนาดตั้งแต่ ๖.๕ × ๖.๖ ซม. ลงมาจนถึง ๔ × ๕ ซม. (รูป ๓๙) ค้นพบภายในวิหารและทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของวิหาร (หลุม ก. ๒ และ ข. ๓) ชิ้นส่วนสัมฤทธิ์เหล่านี้แสดงให้เห็นว่าหล่อเลียนแบบศิลปะขอมสมัยนครวัดและบายัน เหตุนี้จึงคงมีอายุอยู่ในสมัยอยุธยาตอนต้น (พุทธศตวรรษที่ ๒๐) หรือตอนกลาง (พุทธศตวรรษที่ ๒๑)

๙. เศษบาทเทวรูป สวมร่ามรงค์ทวนหัว ขนาด ๘ × ๗.๕ ซม. ค้นพบริมวิหารด้านทิศเหนือ (หลุม ข. ๑) อาจกำหนดอายุได้โดยยาก คงอยู่ในสมัยเดียวกับหัตถ์สัมฤทธิ์ข้างต้น

๑๐. เรือนแก้วรูปกึ่งโพธิ์สัมฤทธิ์ บัดทอง ขนาด ๙.๔ × ๓๑.๕ ซม. ค้นพบภายในวิหารริมผนังห้องด้านตะวันตก ใกล้ฐานชุกชี (หลุม ก. ๒) เป็นประติมากรรมสัมฤทธิ์ที่งามที่สุดชิ้นหนึ่ง ซึ่งค้นพบในการขุดแต่งครั้งนี้ (รูป ๔๐) น่าจะเป็นเรือนแก้วของพระพุทธรูปและหล่อขึ้นในสมัยลพบุรี (พุทธศตวรรษที่ ๑๘-๑๙) หรือสมัยอยุธยาตอนต้น (พุทธศตวรรษที่ ๒๐)

๑๑. ชิ้นส่วนสัมฤทธิ์ ไม่ทราบว่าเป็นอะไรแน่ อาจเป็นส่วนของราวเชิงเทียนก็ได้ ค้นพบ ๒ ชิ้น ขนาด ๖×๑๒.๒ ซม. และ ๔.๖×๙.๘ ซม. (รูป ๔๑) มีร่องผ่ากลางทั้งสองชิ้น ค้นพบทางทิศเหนือของวิหาร (หลุม ก. ๒) อาจหล่อขึ้นในสมัยลพบุรี (พุทธศตวรรษที่ ๑๘-๑๙) สมัยอยุธยาตอนต้น (พุทธศตวรรษที่ ๒๐) หรือตอนกลาง (พุทธศตวรรษที่ ๒๑-๒๒) ก็ได้

๑๒. เศษสัมฤทธิ์มีต่าง ๆ กัน ที่เป็นวงกลายก็มี (รูป ๔๒) ค้นพบทั้งด้านเหนือของห้องหมายเลข ๒ (หลุม ง. ๑ และ ค. ๑) ภายในวิหาร (หลุม ก. ๒) และมุมตะวันออกเฉียงเหนือของปรางค์ (หลุม ข. ๑) ข้าพเจ้าเข้าใจว่าอาจหล่อขึ้นในสมัยลพบุรี (พุทธศตวรรษที่ ๑๘-๑๙) หรือสมัยอยุธยาตอนต้น (พุทธศตวรรษที่ ๒๐) ชิ้นที่ ๓ คือชิ้นที่ใหญ่ที่สุดอาจเคยเป็นส่วนหนึ่งของฐานสัมฤทธิ์ นอกจากนี้ยังได้ค้นพบเศษสัมฤทธิ์อื่น ๆ อีก มีอยู่ชิ้นหนึ่งอาจเคยเป็นตะเกียง

ปูนปั้น

ได้ค้นพบเศษปูนปั้นที่สำคัญเพียง ๔ ชิ้นดังต่อไปนี้

๑. เศียร ซึ่งอาจเป็นของเทวรูปก็ได้ (รูป ๔๓) ขนาด ๑๗.๕×๒๓.๖ ซม. ค้นพบทางริมทิศเหนือของวิหาร (หลุม ก. ๑) ข้าพเจ้าเข้าใจว่าคงปั้นขึ้นในสมัยอยุธยาตอนต้น (พุทธศตวรรษที่ ๒๐) เพราะเหตุว่ายังคงมีอิทธิพลของศิลปะทองปะปนอยู่บ้าง

๒. เศียรของเทวดา ขนาด $๑๐ \times ๑.๗ \times ๘$ ซม. (รูป ๔๔) ค้นพบใกล้กับองค์พระคเณศ (หมายเลข ๔ ในวัตถุประสงค์รูป ๓๔) บนกำแพงด้านตะวันออกเฉียงใต้ของห้องระเบียงคดหมายเลข ๒ (หลุม ง. ๑) พระพักตร์เป็นรูปยาวรีแล้ว ข้าพเจ้าจึงเห็นว่าน่าจะเป็นขึ้นในสมัยอยุธยาตอนกลาง (พุทธศตวรรษที่ ๒๑-๒๒) หรือตอนปลาย (พุทธศตวรรษที่ ๒๓)

๓. องค์เทพนม ขนาด $๒๑.๔ \times ๒๓.๔ \times ๑๔.๑$ ซม. (รูป ๑๙) ค้นพบทางด้านใต้ของวิหารริมกำแพง (หลุม ก. ๓) คงปั้นขึ้นในสมัยอยุธยาตอนกลาง (พุทธศตวรรษที่ ๒๑-๒๒) เพราะแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของศิลปะสุโขทัยแล้ว

๔. ชิ้นส่วนซึ่งอาจเคยใช้ประดับหลังคาองค์ปรางค์ ปั้นเป็นรูปเทวดา (?)สวมเครื่องแต่งกายคล้ายศิลปะแบบนครวัด ขนาด $๒๒ \times ๒๔ \times ๒๖$ ซม. แต่กับบนชน

๖๒๑ โบราณคดี

อย่างคร่าว ๆ แล้ว (รูป/ ๒๐) เหตุนี้จึงอาจ
บ่งชี้ในสมัยอยุธยาตอนต้น (พุทธศตวรรษ
ที่ ๒๐) หรือสมัยอยุธยาตอนกลาง (พุทธ
ศตวรรษที่ ๒๑-๒๒)

๕. ลายบัวประดับฐาน ขนาด
๗.๓๐×๙.๔×๓.๙ ซม. พบบนพื้นดิน
ตะวันออกเฉียงเหนือของวิหาร (หลุม ก. ๓)
เป็นการยากที่จะกำหนดอายุ แต่อาจบ่งชี้
ในสมัยอยุธยาตอนกลาง (พุทธศตวรรษที่
๒๑-๒๒)

ดินเผา

วัตถุดินเผาได้ค้นพบต่าง ๆ กันตั้งต่อ
ไปนี้

๑. องค์พระพุทธรูป (?) ขนาด
๔×๔ ซม. ค้นพบในหลุมทดสอบที่มุมกำแพง
แก้วองค์ปรางค์ทิศตะวันตกเฉียงเหนือ
ห่มคลุม พระหัตถ์แสดงปางมารวิชัย แต่
ประทับนั่งเอาฝ่าพระบาทชนกันทั้งสองข้าง
(รูป/ ๕) รูปนี้แม้มีบางท่านจะคิดว่าไม่ใช่
พระพุทธรูป แต่ข้าพเจ้าก็ยังคงเห็นว่าน่าจะ
เป็นพระพุทธรูปมากกว่า อาจบ่งชี้ในตอน
กลางของสมัยอยุธยา (พุทธศตวรรษที่ ๒๑-
๒๒) หรือตอนปลาย (พุทธศตวรรษที่ ๒๓)

๒. ยอดเจดีย์ แลเห็นปล้องไฉนเป็น

ปล้อง ๆ สูง ๕.๙ ซม. ค้นพบหลังองค์
ปรางค์ด้านตะวันตก (หลุม อ. ๓) อาจบ่ง
ชี้ในตอนกลางของสมัยอยุธยาหรือตอน
ปลายก็ได้

๓. รูปคน พบเฉพาะศีรษะมีขนาด
สูงต่าง ๆ กันตั้งแต่ ๒.๕ จนถึง ๔.๑ ซม.
(รูป/ ๔๕) มีทั้งไว้ผมจุกและผมทรงมหา
ไทย ส่วนใหญ่ค้นพบภายในวิหารใกล้ฐาน
ชุกชี (หลุม ก. ๓) และที่พบในบริเวณห้อง
ระเบียงคกหมายเลข ๒ (หลุม ง. ๑) ก็มี
นอกจากนี้ก็มีลำตัวสตรีกำลังนั่ง (รูป/ ๔๖)
มีความสูงตั้งแต่ขนาด ๖.๔๐ ถึง ๘ ซม. ค้น
พบภายในวิหาร (หลุม ก. ๓) และห้อง
ระเบียงคกหมายเลข ๑ (หลุม จ. ๑) มีอยู่
รูป ๑ เป็นดินเผาเคลือบเป็นรูปสตรี
กำลังนั่งถือคันทิ้ง (?) (รูป/ ๑ ในรูป/
ที่ ๔๕) ประติมากรรมเหล่านี้คงบ่งชี้ในสมัย
อยุธยาตอนกลางหรือตอนปลาย เฉพาะรูป
สตรีไม่ได้ค้นพบศีรษะเลย เหตุนี้ประติมา
กรรมดินเผาที่กล่าวมาทั้งหมดอาจเป็นตุ๊กตา
เสียกระบาลก็ได้ ภาพสตรีที่ค้นพบทั้งหมด
๕ รูป ไม่ได้ค้นพบหญิงอุ้มลูกแบบตุ๊กตา
สังคโลกสมัยสุโขทัยเลย

๔. รูปช้าง คงใช้เป็นเครื่องสังเวย
เพราะผู้ที่ขี้อยู่นบนคอและความขี้ขางนั้น กำลัง

พบมียออยู่ ได้ค้นพบ ๓ ตัว ขนาดตั้งแต่ ๓.๗×๘.๒×๖.๑ ซม. จนถึง ๖.๒×๑๒.๖×๑๓.๙ ซม. (รูป ๔๗) และศิระชะข้างอีก ๒ ศิระชะ ค้นพบในบริเวณวิหาร (หลุม ก. ๒ และ ก. ๓) คงบ้นขึ้นในสมัยอยุธยาตอนกลางหรือตอนปลาย

เครื่องเหล็ก

ได้ค้นพบหลายชิ้นทั้งที่มุมปราสาททิศตะวันตกเฉียงเหนือ (รูป ๔๘) ภายในวิหารและบริเวณห้องระเบียงคคห้องที่ ๓ และ ๔ (หลุม ก. ๑ ก., ๒ ก. ๓, จ. ๒ และ จ. ๓) อาจเป็นเครื่องเหล็กประกอบหลังคาไม้มุงกระเบื้องก็ได้ และคงอยู่ในสมัยอยุธยาตอนกลางหรือตอนปลาย

วัตถุอื่น ๆ

นอกจากนี้ยังได้ค้นพบหอยเบี้ยในบริเวณวิหารด้านเหนือ (หลุม ก. ๑) และเหรียญสตางค์ทองแดงในบริเวณด้านใต้ของเนิน (หลุม ข. ๔) และด้านหน้าด้วย

จากวัตถุที่ขุดค้นพบทั้งหมดเหล่านี้ ถ้ายกเอาบรรดาเทวรูปในศิลปะแบบเทวรูปรุ่นเก่า (พุทธศตวรรษที่ ๑๒-๑๔) ซึ่งอาจย้ายเคลื่อนที่มาจากที่อื่นออกเสียแล้ว ก็จะได้

เห็นได้ว่าทั้งหมดมีอายุตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนต้นลงมาจนถึงอยุธยาตอนปลาย คือตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ ๒๐ ลงมาจนถึงพุทธศตวรรษที่ ๒๓ เหตุนี้จึงนำเสนอขึ้นในฐานะองค์ปรารค์ที่อยู่ทางทิศตะวันตกสุดนั้นอาจสร้างขึ้นในสมัยอยุธยาตอนต้น (พุทธศตวรรษที่ ๒๐) ทั้งนี้เพราะมีหลักฐานจากศิราษณ์บ้นหมายเลข ๑ ซึ่งค้นพบทางริมคันทิศเหนือของวิหาร (หลุม ก. ๑) อันอาจตกจากพระปรารค์ลงมาอยู่ทางแถบนั้นได้ ศิราษณ์บ้นซึ่งแสดงถึงอิทธิพลของศิลปะอู๋ทองชั้นนี้สำคัญมาก เพราะแสดงว่าได้บ้นขึ้นเพื่อตกแต่งสถาปัตยกรรมนเอง มิได้นำมาจากที่อื่น และองค์พระปรารค์ก็คงอาจจะสร้างขึ้นในขณะนั้น

ในสมัยต่อมาคือราวพุทธศตวรรษที่ ๒๑-๒๒ จึงได้มีการก่อสร้างวิหารเพิ่มเติมขึ้นทางด้านทิศตะวันออก บรรดาชิ้นส่วนสัมฤทธิ์ของเทวรูปพระนารายณ์ที่กล่าวมาข้างต้นก็คงจะอยู่ในสมัยนี้ เพราะแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของเทวรูปสมัยสุโขทัย และส่วนใหญ่ก็ค้นพบภายในวิหาร ตามพระราชพงศาวดารปรากฏว่าสมเด็จพระเจ้าปราสาททองซึ่งครองราชย์ระหว่าง พ.ศ. ๒๑๗๒-๒๑๙๙ ได้โปรดให้ย้ายเทวสถานจากสถาน

๖๔๑ โบราณคดี

ที่แห่งนี้ไปตั้งที่ชุกุน เหตุอันต่อจากนั้นอาจมีการตัดแปลงเทวาลัยแห่งนี้ให้เป็นพุทธสถาน ดังที่ได้มีการค้นพบพระพุทธรูป ณ สถานที่แห่งนี้ดังกล่าวมาแล้ว

ที่กล่าวมาข้างต้นนี้เป็นข้อสันนิษฐานเท่านั้น อย่างไรก็ตามในระหว่างการขุดแต่งเทวสถานแห่งนี้ ได้มีการขุดค้นลงไปใจกลางองค์ปราสาทซึ่งยังไม่เคยมีผู้ใดขุดทำลายมาก่อน และได้สิ่งของที่อาจเรียกได้ว่า ลูกนิมิต ขึ้นมา ซึ่งสมควรจะนำมาพิจารณาว่าจะกัณฑ์อันข้อสันนิษฐานข้างต้นอย่างไรบ้างหรือไม่

ปรากฏว่า ในการขุดค้นลงไปใจกลางของปราสาทนั้น ในบริเวณใต้พื้นอิฐชั้นล่างบนทรายละเอียดได้ค้นพบโถเคลือบสีขาวขนาดเล็กสูง ๘ ซม. ปากกว้าง ๖ ซม. บริบูรณ์ทั้งใบ มีลายกลีบบัวประกอบอยู่บนส่วนล่างโดยรอบ (รูป ๑๑) โถใบนี้อยู่ในสมัยราชวงศ์ชอง (พ.ศ. ๑๕๐๓-๑๘๑๕) และมีมือองคางมียังนัก ภายในมีแผ่นเงิน กระเจาะ และดินเครื่องหอม บรรจุอยู่ ใกล้กันนั้นคือบนทรายละเอียดได้ค้นพบวัตถุอีกหลายชนิด เช่น แผ่นทองเป็นวงกลมมีลายก้านขดประกอบ กว้าง ๓ ซม. แผ่นทองคำตัดเป็นลวดลาย สูง ๓.๕ ซม. และเป็น

รูปวัชระ สูง ๓.๕ ซม. ยาว ๓.๕ ซม. (รูป ๒๔.๒ และ ๑๔.๓) เศษก้นภาชนะที่ทำด้วยแก้ว แผ่นสัมฤทธิ์ และรูปพระคเณศสัมฤทธิ์ สูง ๖ ซม. (รูป ๑๐) พระคเณศองค์นี้ยังไม่ได้ขัดล้าง แต่เป็นรูปนึ่งชั้นเข้า (?) พระหัตถ์ขวาถืองา มีแหวนซึ่งมีพลอยหิวแหวนฝังติดอยู่ข้างใต้ แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของศิลปะลพบุรี เหตุอันนี้อาจหล่อขึ้นในสมัยอยุธยาตอนต้น (พุทธศตวรรษที่ ๒๐) ได้

ในการขุดค้นใต้ลงไปกว่านั้น ได้ค้นพบกระปุกอีกใบหนึ่งมีเคลือบสีเขียวอ่อน สูง ๘ ซม. ปากกว้าง ๓ ซม. มีลายกลีบบัวประกอบอยู่ที่ส่วนล่างอีกเช่นเดียวกัน มีผู้กล่าวว่า กระปุกใบนี้อาจเป็นของทำขึ้นในประเทศกัมพูชาแต่ร่วมสมัยกับอยุธยา มีลักษณะรูปกลีบบัวรองรับอยู่ข้างใต้ กว้างประมาณ ๕ ซม. (รูป ๑๒ และ ๑๓) ภายในบรรจุแก้วหิวแหวนมีแก้วผลึกเป็นต้น รวมทั้งแผ่นทองเล็ก ๆ ตัดเป็นรูปข้าง ฯลฯ ใกล้กันนั้นได้ค้นพบกระปุกสังคโลกใบเล็ก สูง ๓.๗ ซม. ปากกว้าง ๑.๕ ซม. รวมทั้งแผ่นทองเล็ก ๆ ตัดเป็นรูปข้างและเต่าประกอบอยู่ด้วย น่าเสียดายที่ในการขุดค้นครั้งนี้ได้ลงไปถึงพื้นน้ำพร้อมกับการค้นพบวัตถุ

เหตุนี้จึงไม่อาจศึกษาโดยละเอียดได้ว่าการ
วางหรือฝังลูกนิมิตนั้น ในสมัยอยุธยาเขา
กระทำกันอย่างไร

จากการพิจารณาวัตถุที่ขุดค้นพบ
ซึ่งฝังเป็น ลูกนิมิต ขององค์ปราสาท ก็
เห็นได้ว่ยังไม่ชัดเจนอย่างใดที่จะ

คัดค้านข้อสันนิษฐานที่ว่า พระปราสาทซึ่ง
เป็นเทวสถานองค์นี้ สร้างขึ้นในสมัย
อยุธยาตอนต้น (พุทธศตวรรษที่ ๒๐)
และมาต่อเติมในสมัยหลัง (พุทธศตวรรษ
ที่ ๒๑-๒๒) จนกระทั่งย้ายเทวาลัยไป
แห่งอื่นในปลายพุทธศตวรรษที่ ๒๒ แล้ว
จึงมาดัดแปลงเป็นพุทธสถานในภายหลัง

มีส ฟาน เดอร์ โรย และสถาบันตยกรรมตะวันออก

หนังสือของ

อนวิทย์ เจริญศุภกุล

ราคาเล่มละ ๓๐ บาท